

B I B L I O T E C A
H I S P A N I C Ă
A I N S T I T U T U L U I
C E R V A N T E S

 Instituto Cervantes

 UNIVERSITATEA DIN
BUCUREȘTI
— VIRTUTE ET SAPIENTIA —

*Esta obra se ha editado y publicado con la colaboración exclusiva
del Instituto Cervantes de Bucarest.*

Această lucrare a fost editată și publicată cu sprijinul financiar
al Institutului Cervantes din București.

Rege al Castiliei și Leonului între 1252 și 1282, Alfonso X „El Sabio“ („cel Învățat“) (1221–1284) a fost o figură de prim-plan a Reconquistei și promotorul unui ambițios program cultural menit să susțină strategia de unificare și centralizare a regatului. A creat un pol de cultură în jurul valorilor etice și politice ale monarhiei, ca o alternativă la cultura și autoritatea ecleziastice. A inițiat ample proiecte istoriografice, coordonând o istorie universală (*Marea Istorie Generală*) și o istorie a Castiliei și a spațiului hispanic (*Prima Cronică Generală*), ambele rămase neterminate. Alfonso X a inițiat fuzionarea dreptului civil roman și a dreptului canonic cu tradiția dreptului hispanic în *Cartea Legii în Șapte Părți*, cea mai influentă culegere juridică din Evul Mediu occidental. Cu mult timp înaintea umanistilor Renașterii, Regele Învățat a cultivat castiliana ca limbă a științei, poeziei și administrației, îmbogățindu-i spectaculos lexicul și limpezindu-i sintaxa.

Autodidact de geniu cu vocație misionară, moștenitor al raționalismului teologiei augustinieni și al pietății militante de tip franciscan, Ramon Llull (1233–1316) a scris peste 250 de opere în latină, catalană ori arabă, pe teme de filozofie naturală (*Arborele cunoașterii*) sau politică (*Cartea despre cucerirea Țării Sfinte*), de teologie (*Cartea contemplării lui Dumnezeu*, *Cartea păgânului și a celor trei înțelepți*) și mistică (*Cartea celui care iubește și a celui care este iubit*), de logică și dialectică (*Cartea demonstrațiilor*, *Marea Artă Generală*), de etică și pedagogie (*Învățătură pentru creșterea copiilor*). Pasionat de mistica islamică, a învățat limba arabă pentru a cunoaște în profunzime Coranul și pentru a deveni mai convingător ca agent al convertirii adepților acestuia la creștinism. R. Llull e primul gânditor medieval care utilizează limba vernaculară în lucrări teologice de mare subtilitate.

Principe de sânge regal și figură politică de prim rang a Castiliei medievale, Don Juan Manuel (1282–1348) a acționat nu numai ca garant al ordinii feudale și al echilibrului social, ci și ca lider spiritual, contribuind la edificarea morală și practică a semenilor. Opera sa parenetică propune o sinteză de principii în care se întâlnesc filozofia omului de arme cu misiunea de mentor, cavalerul și maestrul spiritual. *Cartea Cavalerului și a Scutierului* (1327), *Cartea Stărilor* (1332) sau *Cartea neîncheiată* (1337) conțin unele dintre cele mai frumoase pagini de literatură conciliară în limba castiliană medievală. Prin culegerea de narațiuni în ramă *Contele Lucanor* (1335), tradusă și în limba română, Don Juan Manuel a creat reperele ficțiunii exemplare și a impus-o ca gen popular, reprezentativ pentru literatura vernaculară hispanică.

Mianda Cioba este profesor la Universitatea din București, unde predă literatura Evului Mediu și a Secolului de Aur spaniol, precum și cursuri de ecdotică, istoria culturii și imagologie spaniolă. A publicat mai multe cărți de autor și peste cincizeci de articole, studii de specialitate și capitole în volume tematice, în România, Franța, Belgia și Spania. A tradus din spaniolă și catalană literatură de ficțiune (Enrique Vila-Matas, Gonzalo Torrente Ballester, Jesús Moncada) și eseu clasic (Antonio de Nebrija, Fernán Pérez de Oliva).

ALFONSO X AL CASTILIEI
RAMON LLULL
DON JUAN MANUEL
ANONIM

TRATATE
HISPANICE
DE DOCTRINĂ
CAVALEREASCĂ

Traducere din spaniolă,
studiu introductiv, cronologii și note
de Mianda Cioba

HUMANITAS

Redactor: Georgeta-Anca Ionescu
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Florina Vasiliu, Dan Dulgheru

Tipărit la Livco Design

Alfonso X, *Segunda Partida*, tit. XXI
Ramon Llull, *Llibre de l'Orde de Cavalleria*
Don Juan Manuel, *Libro del Caballero e del Escudero*
*** *Libro de la Banda*

© HUMANITAS, 2025, pentru prezenta versiune în limba română

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Tratate hispanice de doctrină cavalească / Alfonso X al Castiliei,
Ramon Llull, Don Juan Manuel, Anonim; trad. din spaniolă,
st. introd., cronologii și note de Mianda Cioba. –
București: Humanitas, 2025
ISBN 978-973-50-8691-6
I. Alfonso X Rege al Castiliei
II. Ramon Llull
III. Juan Manuel
IV. Cioba, Mianda (ed. șt.)
o61

NIPO: 110-24-077-5

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723/684 194

Colecția Biblioteca Hispanică a Institutului Cervantes este realizată de un colectiv de profesori și traducători, specialiști în limbi și literaturi hispanice de la Facultatea de Limbi și Literaturi Străine a Universității din București (Mianda Cioba, Anca Crivăț, Oana-Dana Balaș, Mioara Angheluță, Melania Stancu), sub coordonarea unui comitet științific internațional din care fac parte: Alexander Baumgarten (Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca), Emilio Blanco (Universitatea Complutense din Madrid), Cristina Castillo Martínez (Universitatea din Jaén), Santiago García Gutiérrez (Universitatea din Santiago de Compostela), Cătălina Iliescu (Universitatea din Alicante), Santiago López Martínez-Morás (Universitatea din Santiago de Compostela), Viorica Pâtea (Universitatea din Salamanca), Fernando Sánchez Miret (Universitatea din Salamanca), Joan Santanach (Universitatea din Barcelona), Juan Miguel Valero Moreno (Universitatea din Salamanca), Margarita Santos Zas (Universitatea din Santiago de Compostela), Ilinca Țăranu Ilian (Universitatea de Vest din Timișoara).

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

I. *Cartea Legilor în Șapte Părți* (sau *Cele Șapte Partide*) (*CLSP*), unul dintre cele mai impresionante repertorii de legi din istoria Europei premoderne, are o istorie textuală complexă. Așa cum semnalează F. Sanz Martín (2020) și J.M. Fradejas Rueda (2022), nu s-a conservat nici un codice complet care să provină direct din cancelaria alfonsină, iar numărul uriaș de copii și de variante textuale face în continuare extrem de dificilă orice propunere de stabilire a unui arhetip. Cu mijloacele puse la dispoziție de tehnologia digitală, în ultimii ani se desfășoară la Universitatea din Valladolid un proiect complex de editare critică a *Cărții Legilor* sub conducerea profesorului J.M. Fradejas Rueda (*7PartidasDigital* (*7PD*) = José Manuel Fradejas Rueda (coord.) (2016–), *7PartidasDigital. Edición crítica digital de las „Siete Partidas“*, Universidad de Valladolid, <https://7partidas.hypotheses.org/9184> [18.12.2024]). În prezent este aproape finalizată editarea *Partidei III*.

Traducerea românească a Titlului XXI din *Partida II* – „Despre cavaleri și despre care este datoria acestora” – pleacă de la textul pe care îl stabilește volumul I al ediției coordonate de Real Academia de la Historia (*Las Siete Partidas del Rey don Alfonso el Sabio, cotejadas con varios códices antiguos por la Real Academia de la Historia*, Imprenta Real, Madrid, 1807, vol. I–III). Aceasta este, de asemenea, principala sursă pentru toate referințele la tratatul alfonsin care excedează conținutul *Partidei II*. Am confruntat ediția din 1807 a Academiei Regale de Istorie cu antecedentele sale, cele două incunabule, primul din 1491, cuprinzând ediția lui Alfonso Díaz de Montalvo (care nu colaționează decât o parte restrânsă a tradițiilor manuscrise), și al doilea, din 1555, care conține

ediția lui Gregorio López din 1555, cu comentarii marginale în limba latină, aceasta din urmă fiind și textul-bază al ediției din 1807.

Pentru Titlul XXI, forma textuală cea mai riguroasă din perspectiva standardelor moderne de editare este ediția digitală realizată în 2008 de Jerry Craddock și Jesús D. Rodríguez Velasco, *Alfonso X. Siete Partidas II, XXI: „De los caballeros“*, University of California, Berkeley, care pornește de la examinarea tuturor mărturiilor textuale cunoscute, manuscrite și ediții, ale acestei secvențe din *Partida II*. Această din urmă ediție a fost utilizată pentru soluționarea numeroaselor locuri critice pe care le vădește colaționarea edițiilor mai sus amintite, cu scopul de a realiza o traducere cât mai aproape de arhetip, în măsura în care documentele păstrate ne permit o proiecție a acestuia.

În sfârșit, pentru că prin caracterul insolit al lecțiunilor pe care le propune se constituie într-o tradiție independentă, am consultat Ms BNM 10107, care conține o copie a Titlului XXI, alături de tratatul *Doctrinal de caballeros / Carte de învățătură pentru cavaleri*), Alfonso de Cartagena.

Lectura traducerii în limba franceză modernă a tratatului despre cavaleri realizată de Georges Martin sub titlul „Le premier traité de chevalerie hispanique: (Titre XXI des Sept parties d'Alphonse X le Sage)“ și publicată în *e-Spania, Revue interdisciplinaire d'études hispaniques médiévales et modernes*, 43, oct. 2022, pp. 1–17, precum și accesul la baza de date CORDE, care include o ediție a *Celor Șapte Partide* îngrijită de P. Sánchez Prieto-Borja *et al.*, s-au dovedit a avea reale beneficii pentru soluțiile de traducere pe care le-am adoptat. De mare utilitate pentru cunoașterea istoriei dreptului medieval și a influenței acestuia asupra dreptului modern a fost consultarea monumentalei ediții complete și adnotate a traducerii engleze a *Partidelor*, publicată la University of Pennsylvania Press în 2001. Aceasta din urmă, cu o marcată orientare juridică, după cum spuneam, și traducerea în limba română (fiind vorba, în acest caz, doar de traducerea Titlului XXI) pe care o prezentăm mai jos sunt singurele transpuneri în alte limbi decât cea originală însoțite de comentarii și de note filologice și erudite.

II. *Cartea Ordinului Cavaleriei (COC)* a lui Ramon Llull este unul dintre cele mai cunoscute și mai constant difuzate tratate hispanice de doctrină cavalească, iar numărul uriaș al copiilor manuscrite, al tipăriturilor și al edițiilor corespunde acestei popularități.

Traducerea de față pornește de la textul catalan pe care îl stabilește în ediția sa Albert Soler i Llopart (Ed. Barcino, 1988) în urma unei

atente recenziuni a tuturor surselor catalane manuscrise și tipărite. Analiza complexă a locurilor critice și a particularităților retorico-stilistice face ca această ediție să fie o etapă obligatorie a oricărei cercetări a textului llullian.

Ediția realizată de Julia Butiñá (Ed. Atenea, 2015) prezintă un interes special pentru că îi oferă cititorului varianta catalană publicată în 1901 de Reial Academia de Bones Lletres, sub îngrijirea lui J.R. de Luanco, pe care J. Butiñá o traduce în limba spaniolă modernă, în formula unei ediții bilingve, însoțită de note de subsol și de comentarii care clarifică relația tratatului llullian cu sursele sale literare, istoriografice, teologice etc. Trebuie să precizăm că varianta catalană pe care o propune J. Butiñá nu-i aparține de fapt lui J.R. de Luanco, ci eruditului cistercian și eminent llullist Antoni Ramon Pascual (1708–1791), care stabilește textul pornind de la Ms C (Biblioteca de Catalunya), pe care îl copiază și adnotează în jurul anului 1766. În aceeași perioadă îl traduce pentru prima dată în spaniolă, definitivând astfel o ediție bilingvă ce nu va vedea lumina tiparului decât în 1901, sub coordonarea lui J.R. de Luanco. Ediția Juliei Butiñá reproduce varianta catalană din ediția din 1901, dar nu și varianta spaniolă a lui Pascual, și propune o traducere proprie în limba spaniolă. De asemenea, J. Butiñá reproduce în facsimil prologul adăugat de J.R. de Luanco la ediția bilingvă realizată de A. Ramon Pascual, precum și cuvântul înainte și notele acestuia din urmă la textul catalan, note ce ilustrează modul în care tratatul lui Ramon Llull se înscrie în conștiința cititorului din secolul al XVIII-lea. Așa cum înțelegem din cuvântul înainte al lui A. Pascual, eruditul cistercian constată că restituirea tratatului răspunde orizontului de așteptări al contemporanilor săi și redă motivele pentru care această carte și altele de temă afină ar putea să prezinte interes deosebit chiar și pentru cititorii dintr-un viitor relativ îndepărtat, care cu greu ar mai putea rezona cu realitatea cavaleriei: tratatul llullian, spune Pascual, apără valorile loialității, onoarei și devotamentului în serviciul principelui și al comunității, oricare ar fi istoria și natura acelei comunități.

Cele două ediții (Soler i Llopart și Butiñá) prezintă importante divergențe de opinii în privința mai multor locuri critice și lecțiuni, astfel încât textul catalan pe care îl traducem în limba română este rezultatul mai multor confruntări succesive cu cele două ediții menționate, precum și cu transpunerile tratatului în alte limbi.

Pentru a lărgi spectrul echivalărilor posibile, am consultat câteva dintre numeroasele traduceri, mai vechi sau mai noi, ale tratatului llullian în limba franceză (Minervini 1972), în limba engleză (Caxton

1485; Fallows 2013; Cortijo Ocaña 2015) și în limba portugheză (da Costa 2000).

III. Textul românesc al *Cărții cavalerului și a scutierului* (CCS) a principelui castilian Don Juan Manuel pornește de la textul stabilit în primul volum al ediției operelor complete manueline realizate de J.M. Blecua (1982, pp. 39–116). Ediția reproduce foarte fidel conținutul Ms S (6376 de la Biblioteca Națională a Spaniei – Madrid) și constituie piesa centrală a unei tradiții editoriale considerate „conservatoare” din punct de vedere ecdotic (Cossío Olavide 2022, p. lxxxix) din care mai fac parte ediția îngrijită de J.M. Castro y Calvo și M. Riquer în 1955 și aceea mai recentă, realizată de Carlos Alvar și S. Finci în 2007. Reproducerea foarte atentă a conținutului Ms. S contribuie la perpetuarea mai multor lecțiuni discutabile și a numeroase locuri critice dificile.

În încercarea de a clarifica textul și de a identifica reperele erudite ale constituirii sale, am consultat ediția lui R. Ayerbe-Chaux, realizată în 1989 pornind de la programul de transcriere digitală de manuscrise ADMYTE, desfășurat de Hispanic Seminary de la Universitatea din Madison, și ultima ediție critică a textului, aceea realizată de Mario Cossío-Olavide, în 2022. Pe lângă simplificări ecdotice salutare, ambele propun note filologice, note critice și comentarii extinse care îi redau demnitatea editorială meritată acestui text considerat ca fiind marcat de prea multe lacune pentru a putea interesa și un alt public decât acela format exclusiv din specialiști.

În conformitate cu ediția Cossío-Olavide, am stabilit segmentarea în capitole și epigrafele corespondente și am marcat în note detaliile cele mai importante ale procesului de confruntare dintre diverse opțiuni editoriale. De asemenea, am beneficiat de valoroase sugestii de lectură privitoare la surse, la care am adăugat propria cercetare, în conformitate cu ceea ce am considerat că ar trebui să fie aparatul critic al unei traduceri și cu interesele de lectură ale publicului român.

Nu întotdeauna ne-am însușit conjecturile incluse în această ediție cu privire la conținutul probabil al lacunelor, a cărui aproximare a fost adesea necesară pentru a da seamă de semnificațiile contextuale pe care traducerea avea obligația să le respecte. Tot astfel, nu mereu am tradus în conformitate cu varianta aleasă de edițiile consultate, și am semnalat în note aceste divergențe. Sunt opțiuni de lectură pe care publicul interesat poate să le confrunte cu Ms S (6376 BNE), care poate fi examinat online, în secțiunea digitală a Bibliotecii Naționale din Madrid.

Până la ora încheierii procesului de editare al acestei cărți, nu avem cunoștință de existența vreunei alte traduceri a tratatului manuelin, varianta românească fiind singura tentativă de acest fel și una dintre puținele ediții cu aparat critic.

IV. *Cartea Ordinului Eșarfei Castiliei (COE)*, ultimul din seria tratatelor de doctrină cavalierească pe care le propune această antologie, traduce ediția realizată de Isabel García Díaz (1991, pp. 78–89), care pornește, la rândul său, de la un set de manuscrise realizate spre sfârșitul secolului al XIV-lea (García Díaz 1991, p. 60). Familia căreia îi aparțin aceste manuscrise are drept element particularizator includerea listei cavalerilor Eșarfei, redactată, judecând după momentul probabil al investirii unora dintre ei, cel mai devreme în jurul anului 1348. Studiile asupra difuzării textului indică faptul că tratatul urma să facă parte din corpul de legi emis în 1348 de cancelaria lui Alfonso XI, cunoscut sub numele de *Ordenamientos de Alcalá* / *Ordonanțele de la Alcalá*, însă copiile conservate datează de la sfârșitul secolului al XIV-lea. Prototipul acestei subtradiții este Ms Z-II-14 fols. 95/80-107/92, păstrat în Biblioteca San Lorenzo de la El Escorial. Acesta se situează, ca moment al redactării, într-o perioadă care începe cu primii ani ai domniei lui Juan I (1380) și se încheie la sfârșitul epocii lui Enrique III (1406) (Rodríguez Velasco 2009, pp. 189–191). Numeroasele manuscrise care aparțin acestei ultime perioade conțin sintagma „Aceasta este a doua ordonanță... etc.” și sunt desemnate generic drept *Segundo Ordenamiento de la Banda* / *A doua ordonanță a Ordinului Eșarfei* (Rodríguez Velasco 2009, pp. 141–185 și 187–226).

Am confruntat textul stabilit de I. García Díaz cu ediția *Cărții Ordinului Eșarfei* realizată de Carlos Heusch (2000, pp. 74–81; 250–252), care reproduce cel mai vechi, deși nu și cel mai complet manuscris, Ms BNP Esp. 33, de la Biblioteca Națională a Franței, copiat în primii ani ai domniei lui Pedro I (1350-1369), numit și Ms P. Acesta nu conține lista cavalerilor membri ai ordinului și se încadrează într-o primă etapă a difuzării *Cărții Eșarfei*, cuprinsă între 1348 și 1351, pe care J.D. Rodríguez Velasco o particularizează prin denumirea *Libro de la Banda* (2009, pp. 144–146).

Ediția traducerii în limba română aduce împreună, așadar, două momente diferite din istoria difuzării textului, iar variantele textului prezintă următorul raport de conținuturi, având drept termen de referință ediția García Díaz:

Ed. I. García Díaz, 1991	Nr. de ordine al capitolelor	Ms BNP Esp. 33 ed. Carlos Heusch, 2000
Prolog		Prolog
I	I	I
II	2	VII
III	3	VIII
IV	4	IX
V	5	V parțial
VI	6	V parțial
VII	7	VI parțial
VIII	8	VI parțial
IX	9	XIV
X	10	XV
XI	11	XVIII
XII	12	XIX
XIII	13	XVII
XIV	14	X parțial
XV	15	X parțial
XVI	16	Despre cum toți cavalerii au dreptul să nu plătească taxe pentru pământ
XVII	17	XI parțial
XVIII	18	XII
XIX	19	XIII
XX	20	XX parțial
XXI	21	XX parțial
[XXII] fără numerotare	22	XXI
[XXIII] fără numerotare	23	[XXVIII]
	24	[XXIV]

Ediția realizată de García Díaz prezintă o formă mai extinsă a tratatului, deoarece conține în plus, față de varianta editată de C. Heusch, capitolele II–IV. Pe de altă parte, omite capitolul al XVI-lea (despre dreptul cavalerilor de a nu plăti taxe pentru pământurile dăruite de rege). De asemenea, capitolul XX din ediția García Díaz include conținutul capitolelor care apar în ediția Heusch în pozițiile 20 (despre obligația de a participa la turniruri organizate de rege) și 21 (despre obligația de a participa la întreceri convocate de rege). Capitolul al XXI-lea din ediția García Díaz este o concluzie care reia ținuturile cavalerilor și ale ordinului și datoria acestora de a nu divulga celor care nu fac parte din ordin cele înscrise în *Carte* și este echivalentul capitolului care apare în ediția Heusch în poziția 22. Toate detaliile raporturilor ecdotice dintre ediția García Díaz și ediția Heusch sunt documentate în aparatul de note.

Ultimele capitole, nenumotate, aflate în pozițiile 22 și 23 din ediția García Díaz, care expun regulamentul turnirurilor și pe acela al întrecerilor directe, individuale („*justas*“), reproduc capitolele al XXIV-lea și al XXVIII-lea aflate la sfârșitul Ms P (fols. 7r–11r), exterioare *Cărții Eșarfei* din același manuscris (fols. 2v–6v), trimițând la o structură miscelaneă în care se reunesc diverse materiale cu caracter de reglementare a comportamentului cavalerilor emise de cancelaria regală (Heusch 2000, pp. 250–251; Rodríguez-Velasco 2009, p. 146).

Nici una dintre edițiile menționate nu prezintă aparat de note, iar textul în limba română inclus în acest volum este, până în perioada pregătirii acestei cărți, nu numai singura traducere, ci și singura ediție adnotată și însoțită de comentarii într-o limbă alta decât cea originală.

*

Așa cum sperăm că cititorii vor observa, cele patru tratate de doctrină cavalească împărtășesc o istorie comună care se întinde de-a lungul a circa trei sferturi de secol (1265–1340). În aparatul critic ne-am propus să punem în evidență conexiunile dintre conținutul de idei al acestor texte, precum și modalitățile asemănătoare de comunicare a acestor idei, care se cristalizează pe un fundal istoric și ideologic comun.

Textele sunt însoțite de mai multe tipuri de note. Este vorba mai întâi de note filologice, tipice pentru editarea critică a traducerii textelor a căror limbă nu cunoaște încă o normă lexicală stabilă și are relativ puține mijloace de ierarhizare a constituenților frazelor complexe. Aceste note încearcă să pună în lumină originalul absent și să justifice o traducere

limitată de modul în care limba-țintă codifică o realitate asemănătoare, dar adeseori neechivalentă. Este cazul traducerii termenilor privind armele și dispozitivele militare, exercițiile războinice și ceremoniile și gesturile simbolice ce țin de investitură, dar mai ales al termenilor zoologici și botanici din micul tratat de filozofie naturală inclus în CCS, pentru a căror echivalare prin intermediar latin a trebuit să alegem uneori o formă mai puțin potrivită decât cea pe care ar recomanda-o standardele limbii-țintă, dar care n-ar fi fost reprezentativă pentru original, ca în cazul „*el sacré*” (cast.) – *Falco cherrug* (lat.) – șoim dunărean (rom.)*, pentru care am ales denumirea de „șoim sacru”, inexistentă în nomenclatorul ornitologic românesc, dar vag identificabilă cu o specie din Europa Centrală, nu însă și din spațiul hispanic. Cu atât mai puțin am fi putut să alegem varianta „șoim dunărean”, care ar fi însemnat o brutală autohtonizare a originalului.

O problemă complexă a fost și aceea a traducerii corecte a contextelor, în lipsa unei norme lexicale stabile pentru castiliana și catalana medievale. E vorba de echivalarea unui concept-cheie pentru materia cavaleriei, precum „*orden*” (cast.) – „*orde*” (cat.), care are drept primă soluție „rânduială” (rom. arh.), „set de norme de viață”. În original, cuvântul funcționează și pentru alte câmpuri semantice, fiindcă mai înseamnă (1) „grupare de indivizi care împărtășesc aceste norme”, adică „ordin”, și (2) „statut social desemnat prin comparație cu alte categorii sociale”, adică „rang” sau „cin”. Dacă în limba originalului, din motive de relevanță culturală, este posibil ca un singur concept, „*orden—orde*”, să actualizeze contextual fiecare din aceste semnificații cu deplină claritate, în limba traducerii acest proces nu mai este la fel de plauzibil. De aceea am ales, împotriva practicilor obișnuite, să traducem un singur lexem din original cu mai multe aparținând limbii-țintă, alegând alternativ „rânduială”, „ordin” și „rang, cin”, pentru a recupera semnificația relevantă pentru uzul publicului actual. Astfel de opțiuni nu au ecou în note, și le explicăm aici în măsura în care ar putea fi de interes pentru cunoscătorii limbilor medievale în chestiune.

În a doua categorie de note se află cele care pun în evidență sursele și relevă rețeaua de idei comune unui ansamblu de opere afine, cum ar fi alte tratate cavaleresti, Biblia și exegeza biblică, textele juridice și

* Ornitodata – Societatea Ornitologică Română, <https://pasaridin-romania.sor.ro/ornitodata/specii> [22.03.2025].

literatura sapiențială. Din acest punct de vedere, am încercat să oferim cititorului perspectiva cea mai amplă asupra reverberațiilor pe care o anumită temă sau idee prezente în text le au în contextul cultural original. Aceasta nu înseamnă strict momentul redactării, ci un segment de timp mai amplu care include acest moment și de-a lungul căruia putem urmări constituirea a ceea ce teoria literară modernă numește câmp al literaturii, cu poli instituționali ai discursului, raporturi de autoritate și de putere care se exprimă indirect în texte, maniere specifice de comunicare etc. De aceea, căutările se realizează și înainte, și după momentul prezumabil al redactării textului care face obiectul lecturii critice, mai ales că, în anumite cazuri, cercetarea arată că textul adnotat se pregătește aproape simultan cu altele de același autor, cum se întâmplă cu tratatul lui Don Juan Manuel, redactat în aceeași perioadă în care scrie și *Cartea neîncheiată*, un tratat pe care, la fel cum procedează cu *CCS*, îl va rezuma și relua parțial în *Cartea Stărilor*. În cadrul acestui tip de note, am trimis, de câte ori a fost posibil, la traduceri în limba română ale textelor-sursă sau ale textelor afine, iar în lipsa acestora, am folosit propria traducere pentru fragmentele pe care le-am considerat relevante.

O ultimă categorie de note ar fi cele care conțin pe de-o parte trimiteri la critica modernă a textelor, cu precădere la edițiile critice ale textelor originale. Aceste glose de bibliografie secundară sunt relativ puțin numeroase și servesc aproape exclusiv clarificării conținuturilor operei, semnalării importanței lor în contextul culturilor moderne cărora le aparțin aceste opere, în funcție de o selecție ce îi aparține editorului. La acestea se adaugă o serie de comentarii personale, cu același scop asumat de a explica textul, aceste note fiind radiografia unei lecturi, a editorului, care își dorește să însoțească lectura cititorului potențial al cărții de față schițând cadrul favorabil pentru un dialog constant cu acesta.

ALFONSO X

PARTIDA II

Titlul XXI: *Despre cavaleri
și despre care este datoria lor*

Alfonso X cel Învățat, în Ms RBME T-I-6, *Libro del axedrez, dados e tablas* / *Cartea despre jocul de șah, zaruri și table*, miniatură, 1283 (sursa foto: https://en.wikipedia.org/wiki/File:Alfonso_X_el_Sabio_en_El_libro_de_los_juegos.jpg)

ALFONSO X

Partida II

TITLUL XXI: *DESPRE CAVALERI ȘI DESPRE CARE ESTE DATORIA LOR*

Apărătorii sunt una dintre cele trei stări ce alcătuiesc temelia pe care Dumnezeu a binevoit să așeze lumea. Fiindcă așa cum aceia care se roagă lui Dumnezeu pentru binele poporului sunt numiți rugători, așa cum cei care lucrează pământul și fac să crească toate cele trebuitoare vieții omului sunt numiți lucrători, la fel, cei care sunt datori să-i apere pe toți ceilalți oameni sunt numiți apărători¹. Mai apoi, înțelepții din vremurile vechi au găsit că este bine ca aceia care primesc această misiune să fie de neam ales, și aceasta pentru că a-i apăra pe oameni înseamnă trei lucruri aduse împreună: stăruință, onoare și tărie. Am arătat în capitolul de dinaintea acestuia cum trebuie să gândească poporul la binele pământului pe care locuiește, întemeind familii și așezări, lucrându-l ca să capete roade și înstăpânindu-se peste el, apărându-l și lărgindu-i cuprinsul pe seama pământurilor stăpânite de dușmani, acestea fiind lucruri pe care toate semințiile le au în obicei din vremurile cele mai de demult. Dar cei cărora li se cade, mai mult decât oricui altcuiva, a le împlini pe toate sunt cavalerii, pe care cei din vechime îi numeau apărători, mai întâi pentru că sunt mai demni de cinste decât alți oameni, apoi pentru că au fost meniți anume ca să apere pământul și să-i lărgească fruntariile. De aceea dorim să vorbim aici despre ei și să arătăm de ce sunt numiți astfel, cum trebuie să fie aleși și cum trebuie să fie ei alcătuiți în lăuntru lor, despre cine trebuie să-i investească, cine trebuie să fie investit și în ce

fel, despre cum trebuie să trăiască și ce lucruri anume trebuie să aibă mai de preț și să apere cu osebire, despre ce anume sunt datori să facă, cum se cuvine să fie onorați fiindcă sunt cavaleri, și pentru care anume fapte pot să piardă această onoare.

LEGEA I

*Pentru care anume motiv cavaleria
și cavalerii au primit numele pe care îl poartă*

Cavalerie a fost numele care i s-a dat din vechime tovarășiei dintre oamenii nobili trimiși să apere pământurile. De aceea în latină au fost numiți *militia*, ceea ce înseamnă adunare de oameni dârzi, puternici, aleși anume ca să îndure lipsuri, să se ostenească și să sufere pentru binele tuturor. Iar acest nume le-a fost dat pornind de la numărul o mie. Căci în vremurile vechi dintr-o mie de oameni se alegea unul singur, și numai acela era făcut cavaler². Dar în Hispania se numește „cavalerie“, și nu pentru că obișnuiesc să meargă pe cai, ci pentru că, așa cum acela care încalecă un cal se arată mai cu cinste în lume decât cel care încalecă orice alt animal, cei aleși pentru a fi cavaleri sunt mai demni de cinste decât alți apărători³. De unde se înțelege că, așa cum numele cavaleriei vine de la o adunare de oameni aleși pentru a apăra, la fel numele de „cavaler“ vine de la „cavalerie“.

LEGEA II

Cum trebuie să fie aleși cavalerii

O mie este numărul cel mai demn de cinste dintre câte se află. Căci, așa cum zece este cel mai de seamă număr dintre cele care pornesc de la unu, iar o sută, la fel, dintre cele care pornesc de la zece, tot astfel o mie este cel mai de seamă număr dintre cele formate din sute, căci toate celelalte se cuprind în el. Iar de aici mai departe nu mai poate să existe număr denumit prin

sine însuși, ci, pentru a primi un nume, trebuie să se întoarcă mereu spre cele despre care am spus că se cuprind într-o mie⁴. Întru aceasta, în vremurile vechi, dintr-o mie de oameni era ales unul singur pentru a fi făcut cavaler, cum am arătat în legea de dinaintea celei de față. Iar când îi alegeau, aveau mare grijă să fie oameni care aveau aceste trei însușiri: mai întâi, să fie oțeliți, ca să îndure rănile grele și sforțările pe care au a le face în războaie și în înfruntările cu alți oameni înarmați. Apoi, să fie încercați în luptă, ca să știe cum să lovească și cum să-și ucidă dușmanul, mai bine și mai repede decât ar face-o acela, și să nu obosească degrabă. În al treilea rând, să fie necruțători, ca să nu șovăie să smulgă bunul dușmanului, nici să rănească sau să ucidă, și să nu-și piardă cumpătul când sunt loviți, nici când trebuie să lovească. Din aceste pricini, în vremurile vechi îi alegeau pe cavaleri dintre cei care vânau sălbăticiuni în pustietate, fiind aceștia oameni care îndură multe lipsuri, dintre tâmplari, fierari și cioplitori în piatră, care știu cum să lovească și au brațe tari; și dintre măcelari, fiindcă sunt obișnuiți să ucidă viețări și să le risipească sângele⁵. Și se mai uitau și la altele, anume, când îi alegeau, căutau să fie bine clădiți, ca să îndure greutatea, să fie puternici și ageri⁶. Așa obișnuiau cei din vechime să-i aleagă pe cavaleri și așa i-au ales îndelungă vreme. Dar, cum mai târziu au început să vadă că cei aleși în acest fel, lipsiți fiind de rușine, uitau de toate cele de mai sus, și în loc să-și învingă dușmanii își erau propriii lor dușmani, au înțeles cei înțelepți și pricepuți la astfel de lucruri că trebuie să caute oameni care să aibă o fire în stare să simtă rușinea⁷. Iar despre aceasta un înțelept pe nume Vegetiu care a vorbit despre ordinul cavaleriei a spus că rușinea îl împiedică pe cavaler să fugă de pe câmpul de luptă, prin urmare, rușinea îl face învingător⁸. Și mulți au gândit că mai bun este omul slab care îndură greul, decât cel puternic care dă iute bir cu fugiți⁹.

Și de aceea, înainte de orice, au căutat să fie oameni de stirpe aleasă ca să se ferească a face lucruri care să-i acopere de

CUPRINS

Studiu introductiv:

Cavaleria hispanică medievală – etică și praxiologie	7
<i>Notă asupra traducerii</i>	59

ALFONSO X, *Partida II*, Titlul XXI – *Despre cavaleri*

<i>și despre care este datoria lor</i>	69
Cronologie	71
<i>Despre cavaleri și despre care este datoria lor</i>	79

RAMON LLULL, *Cartea Ordinului Cavaleriei* 109

Cronologie	111
<i>Cartea Ordinului Cavaleriei</i>	119

DON JUAN MANUEL, *Cartea Cavalerului și a Scutierului*. . . 167

Cronologie	169
<i>Cartea Cavalerului și a Scutierului</i>	175

CARTEA ORDINULUI EȘARFEI 251

Note. 271

Bibliografie 375